

<https://helda.helsinki.fi>

Kuka hukkasi totuuden?

Niiniluoto, Ilkka

2019

Niiniluoto , I 2019 , ' Kuka hukkasi totuuden? ' , Tieteessä tapahtuu , Vuosikerta. 37 , Nro 2 ,
Sivut 9-15 . < <https://journal.fi/tt/article/view/79939> >

<http://hdl.handle.net/10138/308944>

---

unspecified
publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

KUKA HUKKASI TOTUUDEN?

ILKKA NIINILUOTO

Teesi siirtymisestä totuudenjälkeiseen aikaan on viime vuosina herättänyt kohua ja kauhistelua, mutta politiikan ja viestinnän tutkijat ovat myös kyseenalaistaneet ja vähätelleet sen merkitystä. Tämän ilmiön historiallinen yhteys 1900-luvun lopun postmodernismiin on jäänyt vaille riittävää huomiota – ehkä siksi, että kommentaattoreiltakin on saattanut olla totuus hukassa. Siksi tarvitsemme yhä totuuden käsitteen filosofista analyysiä ja puolustusta.

Totuuden jälkeen

Oxford University Pressin sanakirjatoimitus ja *The Economist*-lehti valitsivat vuoden 2016 sanaksi *post-truth* eli *totuuden jälkeen*. Taustalla oli Brexit-äänestys Britanniassa ja Donald Trumpin valinta Yhdysvaltojen presidentiksi. Molemmissa tapauksissa äänestyksiin vaikuttivat suoranaiset valheet, jotka koskivat Britannian muka tappiollisia maksuja Euroopan unionille, presidentti Barack Obaman vierasta syntyperää tai Trumpin kilpaehdokkaan Hillary Clintonin väitettyjä rikoksia. Näitä valheen viestejä syöttivät sosiaaliseen mediaan mm. venäläiset lähteet ja Trumpin vaalikampanja. Sama meno on jatkunut Venäjän viranomaisten kommenteissa Krimin valtauksesta tai alasammutusta matkustajakoneesta. Euroopan oikeistopopulistit ovat pönkittäneet asemaansa mustamaalauskampanjoilla ja salaliittoteorioilla. *The Washington Post* -lehti laski, että ahkera twiittaaja presidentti Trump ehti valehdella toukokuuhun 2018 mennessä virka-aikanaan 3 001 kertaa, siis noin kuusi kertaa päivässä. Trump itse on käyttänyt termiä *fake news* ilmaisemaan häntä koskevia negatiivisia ”valeutisia”, joita levittävät arvovaltaiset CNN ja *The New York Times*. Toinen terminologinen uutuus on *alternative fact* eli ”vaihtoehtoinen tosiasia”, jota avustaja Kellyanne Conway käytti puolustaessaan lehdistösihteeri Sean Spicerin räikeän liioittelevaa kuvausta Trumpin virkaanastujaisten yleisömmärrästä. Saksalaiset kielitieteilijät valitsivat tämän orwellilaisen termin ”vuoden 2017 epäsanaksi”.

Oxfordin sanakirjan mukaan *post-truth* viittaa ”olosuhteisiin, joissa objektiiviset faktat ovat vähemmän vaikuttavia muokkaamaan yleistä mielipidettä kuin vetoaminen tunteisiin tai henkilökohtaisiin uskomuksiin”. Tämä määritelmä ei ole aivan onnistunut, sillä siinä ei käytetä sanaa ”totuus” eikä kielletä myöskään totuuden olemassaoloa. Totuuden varsinainen vastakohta ei ole tunne tai mielipide, jotka saattavat joissakin tilanteissa olla sattumalta oikeita, vaan epätotuus, erhe, virhe ja valhe. Epätosien tai virheelliseksi tiedettyjen väitteiden tahallista esittämistä kutsumme valehteluksi (ks. Niiniluoto, 1994). Tällaisen valehtelun tavoitteena on tavallisesti toisen henkilön pettäminen, huiputtaminen tai harhauttaminen. Filosofi Harry Frankfurt on erottanut valheesta ”paskapuheen” (*bullshit*), jossa puhujaa ei

lainkaan kiinnosta totuuden ja epätotuuden ero. Tällaisen ”puutaheinää” puhumisen tarkoitus ei aina ole petkuttaminen vaan joskus vain ”juttelu” tai kielellä leikittely, mutta siihen voi liittyä myös vastapuolen bluffaaminen ja hämmäntäminen (ks. Spicer, 2018) – mistä vaarallisena esimerkkinä voi pitää Trumpin piittaamattomuutta muun muassa ilmastonmuutosta koskevista tosiasioista.

Fiktiivisten romaanien kirjoittaminen ei ole valehtelemista, sillä taiteen tarkoitus ei ole petkuttaa lukijaa – ainakaan sellaista, joka kykenee erottamaan faktan ja fiktion toisistaan. Itse asiassa hyvä viihde saattaa uutisten tapaan olla informatiivista ja ajattelua virkistävää. Taitavasti laaditut kuvitteelliset romaanit ja elokuvat voivat kertoa paljonkin todellisuudesta, maailmasta ja ihmisestä – ainakin enemmän kuin niin sanottu tosi-tv, tuo vihoviimeinen tekonäytelty ohjelmatyyppe, jolla ei ole juuri mitään tekemistä totuuden kanssa.

Totuudenjälkeisellä ajalla voimmekin tarkoittaa sellaista tilannetta, jossa tietoisesti levitetyt valheet ovat saaneet merkittävän sijan ihmisten välisessä viestinnässä. Mutta eikö näin ole aina ollutkin? Kulttuurihistorioitsija Yuval Noel Hararin (2018) mukaan ihmislajin menestystä selittää hänen mielikuvituksensa kyky luoda houkuttelevia fiktiivisiä tarinoita, joista esimerkkejä ovat suurten uskontojen pyhät kirjat. Poliitikassa propagandan, indoktrinaation (eli oppien piilovaikuttamisen ja ujuttamisen) ja viekkaan vallankäytön historia kulkee antiikista Machiavellin ja Adolf Hitlerin kautta nykypäivän populistisiin johtajiin saakka (ks. Korvela ja Vuorelma, 2017; Vihma ym., 2018). Merkittävänä uutena piirteenä on kuitenkin sosiaalisen median ennen näkemätön kyky välittää valeutisia ja paskapuhetta.

Paul-Erik Korvelan ja Johanna Vuorelman toimittamassa teoksessa *Puhun niin totta kuin osaan: Poliittikka faktojen jälkeen* (2017) arvioidaan, että puhe totuudenjälkeisestä ajasta perustuu ”pitkälti historialliseen likinäköisyyteen” ja edustaa uutta tarinaa länsimaiden rappiosta. Antto Vihman, Jarno Hartikaisen, Hannu-Pekka Ikäheimon ja Olli Seurin teos *Totuuden jälkeen* (2018) ei myöskään oletta, että totuudenjälkeistä aikaa edelsi totuuden kulta-aika, mutta silti vuonna 2016 kasaantui pitkään pinnan alla jatkuneita kehityskulkuja, joiden ajureina ovat digitalisaatio, internet, sosiaalinen

media, asiantuntemuksen kriisi ja poliittinen polarisaatio.

Valehtelu vs. rehellisyys

Valehtelu ei tosiaankaan ole uusi keksintö. Jo Vanhan testamentin Mooseksen laki sisältää kahdeksannen käskyn: ”Älä lausu väärää todistusta lähimmäisestäs!” Totuus (kreikan *aletheia*, latinan *veritas*) kuului hyvyyden ja kauneuden rinnalla Platonin kolmen tärkeimmän arvon joukkoon, ja Aristoteles piti rehellisyyttä jalona ja kiitettävän hyveenä, mutta sofisti Gorgias esitti skeptiset teesit, joiden mukaan totuutta ei ole, sitä ei voi saavuttaa eikä sitä voi ilmaista. Tuomas Akvinolainen piti erehdystäkin syntinä. Kaikkein tiukkapipoisin kanta sisältyy luterilaisen Immanuel Kantin velvollisuusetiikkaan, jonka mukaan valehtelu on absoluuttisesti kiellettyä kaikissa tilanteissa: edes hätävaleen avulla ei saa pelastaa ystävää murhaajan kynsistä. Sen sijaan katolisen kirkon piirissä kehitettiin joustavampaa oppia, jonka mukaan anteeksiannettavia ovat ”pienet valkoiset valheet”, kuten avuksi tarkoitetut hyödylliset ja leikilliset valheet (kukapa meistä ei olisi joskus sellaisiin turvautunut!), kun taas kuolemansynteihin kuuluvat pahansuovat valheet jonkun vahingoittamiseksi. Jesuiittojen käsikirjoissa oikeutettuihin valheisiin kuuluivat vaikeneminen tai osatotuudet vastauksina tunkeileviin kysymyksiin, jotka liian yksilöllisinä tai intiimeinä eivät ole luvallisia.

Totuudenjälkeiselle ajalle on tyypillistä valehtelun yleistyminen erityisesti mediassa. Perinteinen lehdistö sekä radion ja television uutiset ovat olleet sitoutuneita vastuuntuntoiseen sananvapauteen. Suomen Sanomalehtimiesten Liitto julkaisi jo vuonna 1957 etikettisäännöt tai journalistin ohjeet, joiden mukaan ”journalistin velvollisuus on pyrkiä totuudenmukaiseen tiedonvälitykseen” ja ”olennainen asiavirhe on korjattava viipymättä”. Lehdistöön voitiin luottaa, sillä sen toiminta nojasi ammattietiikkaan ja ”asioista tavallisesti perillä oleviin tahoihin”. Tilannetta valvomaan perustettiin yhä toimiva Julkisen sanan neuvosto vuonna 1968. Parin viime vuosikymmenen aikana olosuhteet ovat kuitenkin muuttuneet, kun internet tarjoaa rajattomat mahdollisuudet tarkistamattoman informaation levittämiseen. Vastoin aivoimeen tietoon liittyviä optimistia odotuksia

sosiaalisesta mediasta on muodostunut nimettömän vihapostin viemäri; Facebook ja Instagram välittävät tietoisesti harhaanjohtavia trolleja ja jatkossa myös syväoppimiseen perustuvia valevideoita, joilla pyritään vaikuttamaan lukijoihin ja äänestäjiin. Ihmiset sulkeutuvat omiin kupliinsa, joissa torjutaan kaikkea oman mielipiteen vastaista tietoa (ks. Raevaara, 2017). Tätä kehitystä vahvistavat tekoälyalgoritmit, joilla Facebook ja Google profiloivat ja ohjaavat käyttäjiään. Tilaisuuteen ovat tarttuneet journalismin etiikan hylkäävät poliittis-kaupalliset kanavat ja valemediat, kuten yhdysvaltalainen Breitbart ja suomalainen MV-media. Niiden suosio osoittaa samalla vastaanottajien turtumista ja turhautumista. Valehtelulla tai siitä kiinni jäämisellä ei enää ole seurauksia häikäilemättömän vallanhimoisten poliittisten johtajien suosiolle, kun innokkaat kannattajat ovat valmiita suvaitsemaan epätoukuksia, joiden he luulevat palvelevan omaa ideologiaa tai henkilökohtaista etua. Asiantuntemuksen arvoa murentaa myös niin sanottu balanssiharha, jossa esimerkiksi television väittelyssä tieteellisesti tutkittu tieto ja maallikon subjektiivinen mutu-käsitys esitellään tasavertaisina vaihtoehtoina.

Rehellisyyden hyve on keskeinen myös tieteellisessä tutkimuksessa. Vaikka tiede on erehtyväistä ja sen tuloksia jatkuvasti täsmennetään ja täydennetään, se on itseään korjaavana kaikkein luotettavin tapa etsiä maailmaa koskevaa tietoa. Tätä totuuden tavoittelua tukee yhtäältä kriittinen tutkimus, joka vaatii näyttöä tai evidenssiä kaikille väitteille, toisaalta tutkimusetiikka, joka kieltää tutkimusaineistojen sepittämisen tai johtopäätösten vääristelemisen. Kaikki maamme yliopistot ja ammattikorkeakoulut ovat sitoutuneet noudattamaan vuonna 1991 perustetun Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) ohjeita hyvistä tieteellisistä käytännöistä ja niiden loukkauksia koskevien epäilysten selvittämisestä (ks. Karjalainen ym., 2002). Tämä tiedeyhteisön itsesääteily toimii varsin hyvin – tavallisimmat eettiset rikkomukset eivät koske tutkimustulosten vääristelyä vaan tutkijoiden välisten suhteiden ja kilpailun reiluutta.

Postmodernismi realismia haastamassa

Filosofit ovat käyneet ansiokasta ja vilkasta keskustelua totuuden käsitteestä ja totuusteorioista

antiikista lähtien. Erityisesti tieteelliset realistit ovat puolustaneet totuuden korrespondenssiteoriaa, jonka mukaan toden väitteen tulee vastata tosiasioita eli totuus esittää maailmaa sellaisena kuin se oikeasti on (ks. Niiniluoto, 1999). Totuudenjälkeistä aikaa koskevien esimerkkien (kuten Trump ja Brexit) aiheuttama kohu osoittaa, että totuuden vastaavuusteoria on vielä voimissaan yleisessä tietoisuudessa.

Filosofit voivat kuitenkin myös katsoa peiliin, sillä totuudenjälkeisen ajan nyt kauhisteltavat aiheet löytyvät filosofian pitkästä traditiosta (esimerkkeinä skeptikot ja relativistit) ja 1900-luvun lopun ”postmodernista” ajattelusta. Sana *post-truth* itse asiassa jäljitteleeekin termiä *postmodern* eli ”modernin jälkeen”. Modernille luonteenomaista on edistysusko, uutuuden etsintä tieteessä ja taiteessa, ajattelun vapaus, rohkea järjen käyttö, valistuksen ja sivistyksen ihanne kansalaisten kasvatuksessa sekä demokraattinen oikeusvaltio. Postmodernismia ennakoivat jo 1800-luvun lopulla Friedrich Nietzsche perspektivismi, jonka mukaan ”ei ole faktoja, ainoastaan tulkintoja”. Sitä jatkoivat seuraavan vuosisadan jälkipuoliskolla tieteen sosiologien ”vahvan ohjelman” teesi, jonka mukaan tieteilijöiden uskomuksiin vaikuttavat heidän sosiaaliset intressinsä, Michel Foucaultin hahmotelmat ”totuuden valtajärjestelmästä”, joiden kautta valta tuottaa tietoa, joka säätelee ja alistaa ihmistä, sekä Paul Feyerabendin metodologinen anarkismi, jonka mukaan vapaassa yhteiskunnassa voidaan jättää jäähyväiset järjelle, koska tiedettä ei voi erottaa voodooista. Yhteistä näille näkemyksille on väite, että tieteellä ei ole epistemiä auktoriteettia tai erikoisasemaa suhteessa muihin uskomusjärjestelmiin. Lopulta 1980-luvun ranskalaiset postmodernistit kielsivät kielen ulkopuolella olevan todellisuuden (Jacques Derrida) ja sen esittämisen mahdollisuuden (Jean Baudrillard) väittäen maailman olevan vain yhteisöllisesti tuotettu sosiaalinen konstruktio. Bruno Latour sovelsi konstruktionismia luonnontieteen tutkimisiin tosiseikkoihin ja teoreettisiin entiteetteihin. Francis Lyotardin (1985) mukaan elämme ”postmodernissa tilanteessa”, jota leimaavat suurten kertomusten häviö, yhteismitattomat kielipelit, keksijöiden ristiriitaiset päätelmät ja tilapäiset sopimukset. Vielä vuoden 2011 teoksessaan *A Fa-*

rewell to Truth italialainen filosofi Gianni Vattimo jättää jäähyväiset objektiiviselle totuudelle, joka on hänen mielestään tuhoisaa demokratialle.

Taiteessa postmodernismista kehittyi representaatioilla leikittelyä tyyliuuntaus, mutta tieteessä se synnytti totuuskielteistä konstruktivismia. Arvonihilistinen totuuden hylkääminen johti 1990-luvulla ”tieteiden sodaksi” (*Science Wars*) kutsuttuun kiistaan yhtäältä realismia kannattavien tieteilijöiden sekä toisaalta postmodernien kulttuurintutkijoiden ja tieteen sosiologien välillä. Itse osallistuin rakentaviksi tarkoitetuilla puheenvuoroilla tähän kahakkaan realismia puolustavassa esseekokoelmassani *Totuuden rakastaminen* (2003).

Viestintätutkija Tarmo Malmbergia (2017) myötäillen Vihma ym. (2018) toteavat ranskalaisen jälkistrukturalistien ja totuudenjälkeisen ajan retoriikan samankaltaisuuden, mutta katsovat, ettei edellisiä voi syyttää jälkimmäisestä. Donald Trump ei varmaankaan ole lukenut Derridaa tai Baudrillardia, joten suoraa kausaalisuhdetta heidän välillään ei löydy. Mutta toisaalta Trumpin tapa johtaa Yhdysvaltoja juontuu tositelevisioiden Diili-ohjelmasta, jossa hän toimi tuomarina. Toimittaja Jussi Ahlroth esitti terävässä puheenvuorossaan *Helsingin Sanomissa* 20.5.2017, että ”postmodernistit eivät aloittaneet totuudenjälkeistä aikaa vaan he vain ensimmäisenä ymmärsivät sen alkaneen”. Kulutusyhteiskunta, media ja teknologia ovat hänen mukaansa muuttaneet sosiaalisia rakenteita tavalla, jonka ensimmäinen uhri oli perinteinen käsityksemme totuudesta. Tämä osaltaan muistuttaa omaa varhaisempaa arviotani: postmodernismi pettyneiden (tavallisesti marxilaisten) absolutistien filosofiana ja kovan kilpailun teknokraattinen informaatioyhteiskunta ovat yhden ja saman jälkiteollisen kulutusyhteiskunnan kääntöpuolia (ks. Niiniluoto, 1988). Mutta toisin kuin Ahlroth, joka dramaattisesti väittää postmodernistien löytäneen ”totuuden ruumiin”, itse korostin, ettei ehdottoman totuuden, täydellisen tiedon tai ikuisten arvojen kyseenalaistamisen tarvitse johtaa totuuden, tiedon ja arvojen kieltämiseen, vaan niiden ”asteittaisuuden” tunnustamiseen. Kirjassani *Informaatio, tieto ja yhteiskunta* (1989) arvelin, että uudessa ”tietoyhteiskunnassa” totuusarvoa vailla oleva laajasti sähköinen informaatiokohina tulee lisääntymään niin, että – mää-

rällisestä kasvustaan huolimatta – aidon tiedon (eli Platonin määritelmän mukaan tosien perusteltujen uskomusten) suhteellinen osuus kaikesta informaation välityksestä tulee pieneneeseen. Seuraavana vuonna keksittiin *World Wide Web*, joka valtavasti lisäsi avoimen informaation tarjontaa verkossa, mutta tämän jaetun ”datan” tulkinta, ymmärtäminen ja arvioiminen jäävät vastaanottajan vastuulle. En kuitenkaan osannut ennakoita, että tällä tavoin avautuu väylä kohti sellaista totuudenjälkeistä aikaa, jossa merkittävä osa informaatiosta on tahallisesti epätotta.

Postmodernistit tekivät mielestäni väärän diagnoosin totuuden käsitteestä – itsekin jouduin kirjassani *Critical Scientific Realism* (1999) kumoamaan ennenaikaisen uutisen realismin kuolemasta. Kun Ahlroth sanoo postmodernistien ymmärtäneen, että ”totuus ei ole koskaan valmis”, hän näyttää pragmatistien tapaan sekoittavan toden ja totena pidetyn – eli semanttiset ja episteemiset käsitteet. Tieteellisten realistien mukaan totuus kielen ja todellisuuden välisenä vastaavuutena riippuu siitä, millainen maailma on ihmisen mielipiteistä ja toiveista riippumatta, joten suurin osa totuuksista ovat meille tuntemattomia. Juuri siksi tarvitsemme tiedettä, joka voi vähitellen tutkimuksen kautta paljastaa ja lähestyä näitä totuuksia. Kun Korvela ja Vuorelma (2017: 201) artikielin puhettavan mukaisesti sanovat, että itseään korjaava tiede edistyy ”haastamalla vallitsevia totuuksia”, realistin näkökulmasta on kyse epätäydellisten osatotuuksien täydentämisestä tai totuudenkaltaisten epätotuuksien tarkistamisesta. Tieteessä tilapäisesti hyväksytyt käsitykset ja teoriat todellakin ovat jatkuvassa muutoksessa, eli tiede ei ole koskaan valmis, mutta tämä ei tarkoita, että tutkimuksen kohteena oleva totuus muuttuisi. Kun Einsteinin suhteellisuusteoria korvasi Newtonin mekaniikan, teoriat vaihtuivat, mutta fyysikaalinen maailma ja sitä koskeva totuus eivät muuttuneet. Siten tieteen dynaaminen edistyminen ei ole minkäänlainen vastaväite realistiselle totuuskäsitykselle tai totuuden kunnioittamisen vaatimukselle.

Kun Ahlroth sanoo postmodernistien lisäksi ymmärtäneen, että totuus on ”aina suhteellista” ja yhteydessä kielen, kulttuurin ja yhteiskunnan rakenteisiin, ja siksi ”kiinni historiassa ja ihmisten

käsissä”, hän tulee kannattaneeksi jonkinlaista totuusrelativismia. Vastaavasti Vuorelma (2017: 41) sanoo nietzscheläiseen tapaan, että faktaa pitäisi tarkastella ”tulkintana”. Myös realisti voi hyväksyä, että totuudet aina muotoillaan joissakin vaihtuvissa käsitteellisissä viitekehyksissä ja tiedolliset väitteet edellyttävät perustelua joidenkin standardien näkökulmasta (vrt. Hautamäki, 2018). Mutta tämänkään ei tarvitse johtaa sellaiseen totuuden käsitteen relativismiin, joka olisi kohtalokas vastaväite totuuden vastaavuusteorialle (ks. Niiniluoto, 2014). Valaisevan mutta realismin kannalta viattoman esimerkin käsitteellisestä pluralismista tarjoaa *Helsingin Sanomien* iskevästi otsikoitu pääkirjoitus ”Tuloerot kasvoivat ja eivät kasvaneet – valitse totuutesi” 27.12.2018: tuloeroja voidaan määritellä ja mitata monilla eri tavoilla, joista voidaan käydä poliittista kamppailua, mutta kunkin määritelmän suhteen yhteiskunnassa vallitsevat tosiseikat ratkaisevat objektiivisesti sen, ovatko tuolla tavoin mitatut tuloerot kasvaneet jonain ajanjaksona.

Korvela ja Vuorelma (2017: 201) esittävät hämentävän väitteen, jonka mukaan ”mikään tieteenfilosofinen koulukunta ei puolusta objektiivisen, tutkijasta ja havainnoista riippumattoman totuuden olemassaoloa”. Vuorelma myös kertoo pitävänsä jakoa valheeseen ja totuuteen vain epä-määräisenä karikatyyrinä (2017: 40). Ei ihme, että heillä on vaikeuksia pitää totuudenjälkeistä aikaa muuna kuin ideologisena kertomuksena, jonka sijaan tulisi puhua ”luottamuksen jälkeisestä ajasta”. Luotettavuus onkin tärkeä käsite, jonka avulla Korvela ja Vuorelma osuvasti pohtivat ajankohdaisia demokratian tai talouden kriisejä monissa maissa, mutta sen puute voi aiheutua monista tekijöistä, kuten poliitikkojen itsekkyyks, oman ryhmän edun juonitteleva ajaminen, epäpätevyys ja pahantahtoisuus. Juuri tällaisista syistä poliittisten puolueiden luottamus on jo pitkään ollut suomalaisten piirissä vain 10 prosentin luokkaa, kun taas poliisi, puolustusvoimat ja yliopistot nauttivat yli 70 prosentin suosiota. Tämä on kuitenkin eri asia kuin sellainen totuudenjälkeisyyteen liittyvä luottamuksen menetys, jonka syynä on lupauksien pettäminen ja valehtelu – Suomessa esimerkkinä vaalirahasotkut ja lipeäminen koulutuslupauksista. Näissä tapauksissa ”luottamuksen jälkeisyys” on johdannainen tai toissijainen käsite verrattu-

na perustavampaan rehellisyyden ja totuudellisuuden ehtoon.

Tieteen päivien 2019 teoksessa *Kaikenlaista rohkeutta* Korvela ja Vuorelma (2019) esittävät, että ”puhe totuuden jälkeisestä ajasta ei ole hedelmällistä poliittiselle mielikuvitukselle ja utopioille”. Tämä argumentti, joka muistuttaa Foucaultin ja Feyerabendin tapaa kohottaa vapaus totuutta tärkeämmäksi periaatteeksi, olettaa mielestäni virheellisesti, että totuuden kunnioituksesta seuraa pitäytyminen vain nyt vallitseviin asiointiloihin. Samoin kuin Antti Hautamäen (2018) ”kriittinen relativismi”, tieteellinen realismi hylkää dogmaattisen fundamentalismin sallimalla tiedeyhteisön sisällä kriittiset näkökulmat ja keskenään kilpailevat tutkimusohjelmat. Kuten emerituskansleri Kari Raivio korostaa teoksessaan *Näytön paikka* (2019), juuri tämän vuoksi tieteen toistaiseksi parhaat tulokset on rationaalista ottaa huomioon ohjenuorana niin arkielämän valinnoissa kuin poliittisessa päätöksenteossa. Virheelliset uskomukset vääristävät maailmankuvaa, ja lisäksi niiden varassa toimiminen johtaa epätydyttäviin haitallisiin seurauksiin.

Lisäksi on huomattava, että totuuden vaatimus koskee todellisuuteen kuuluvien asiointilojen tuntemista, mikä on erotettava toivottuja asiointiloja koskevista arvoväittämistä. Humen giljotiinin mukaisesti siitä, miten asiat ovat, ei loogisesti seuraa, miten niiden pitäisi olla. Omassa tieteellisen realismin versiossani kannatan arvojen osalta maltillista relativismia (ks. Niiniluoto, 1999), joka tukee ihmisten välistä suvaitsevaisuutta (vrt. Hautamäki, 2018). Tosiseikkojen tunteminen ja huomioon ottaminen päätöksenteoksessa jättää demokraattisessa politiikassa tilaa erilaisille arvopäämäärille ja niitä koskevalle rationaaliselle keskustelulle. Mutta tässäkin äärirelativistinen periaate ”Kaikki käy!” ei päde, kuten Jürgen Habermas on huomauttanut ”desisionismin” kriitikissään: arvojen omaksumisen ei tule olla subjektiivisen mielivallan asia, vaan siinä pitää ottaa huomioon historiallinen tieto erilaisten arvopohjaisten ideologioiden ja toimintatapojen suotuisista tai haitallisista vaikutuksista ympäristön tilaan ja ihmisten hyvään elämään. Mitä enemmän me tiedämme yhteiskunnan nykyisestä tilasta ja sen synnystä sekä muutosten säännönmukaisuuksista,

sitä paremmat mahdollisuudet meillä on hahmotella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja parantaa maailmaa (ks. Niiniluoto, 2018).

Totuuden kunnioitus valistuksen ihanteena

Vaikka emme ole koskaan eläneet aikaa, jossa totuus täydellisesti vallitsee, totuus ja sen etsintä ovat olleet keskeisiä ihanteita uuden ajan valistusajattelussa. Valistuksen päämäärä oli, että tutkittu tieto valaisee pimeää maailmaa ja ihmismieltä poistamalla ”huuhaata” eli harhakäsityksiä ja taikauskoa. Vaikka ohjelman toteutukseen saattoi liittyä liioittelua, joka antaa aiheita valistuksen itsekritiikkiin (ks. Niiniluoto, 2017), totuuden kunnioittamisen periaate valistuksen ytimenä on se historiallinen vertailukohta, johon puhe ja huoli totuudenjälkeisestä ajasta tulee suhteuttaa. Postmodernismi haastoi tätä valistuksen ihannetta pyrkimällä hajottamaan erotteluja totuuden ja epätotuuden, tutkitun tiedon ja mielipiteen, faktan ja fiktion, tosiasioiden ja arvostuksien välillä. Sen mentaaliset vaikutukset levisivät filosofiasta kulttuuritieteisiin ja yhteiskuntatieteisiin. Tämä totuuden rapautuminen on osaltaan luonut perustaa nykyiselle tilanteelle, jossa populistisen politiikan nousun ja sosiaalisen median lieveilmiöiden myötä luisutaan välinpitämättömyyteen totuuden mukaisuudesta.

Vastapainoksi tarvitaan yksittäisten totuuksien osalta julkisen viestinnän piiriin jo levinnyttä faktantarkistusta sekä tutkimusetiikkaan kuuluvaa rehellisyyden vaatimusta. Juuri tiede, yliopistot ja vastuullinen journalismi ovat niitä rehellisyyden ja totuuden kunnioittamisen linnakkeita, joiden ansiosta totuudenjälkeisestä kaudesta toivottavasti tulee vain väliaikainen häiriötila. Viestinnän objektiivisuutta on vahvistettava journalismin käytäntöjä kehittämällä ja valemedioiden vaikutusta purkamalla (vrt. Lehtinen, 2016; Nordenstreng, 2019). Kansalaiset tarvitsevat tiedepohjaista koulutusta ja monipuolista yleissivistystä sekä niihin liittyvää medialukutaitoa ja kriittisen ajattelun valmiutta (vrt. Haaparanta ja Niiniluoto, 2016; Raevaara, 2017). Heidän vastuullaan on myös valita demokraattisilla vaaleilla poliittisiksi johtajiksi viisaita ja rehellisiä henkilöitä. Meiltä filosofeilta puolestaan tarvitaan totuuden käsitteen selkää analyysia ja arvonalautusta.

Kirjallisuus

- Ahlroth, Jussi, ”Vaihtoheitoisten totuuksien ajan syyllisiä turha etsiä postmoderneista – syylliset ovat paljon lähempänä”. *Helsingin Sanomat* 20.5.2017.
- Haaparanta, Leila ja Niiniluoto, Ilkka, *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Gaudeamus, Helsinki, 2016.
- Harari, Yuval Noah, 21 *oppituntia maailman tilasta*. Bazar, Liettua, 2018.
- Hautamäki, Antti, *Näkökulmavelvitys: Tiedon suhteellisuuden ongelma*. SoPhi, Jyväskylä, 2018.
- Karjalainen, Sakari, Launis, Veikko, Pelkonen, Risto ja Pietarinen, Juhani (toim.), *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus, Helsinki, 2002.
- Korvela, Paul-Erik ja Vuorelma, Johanna (toim.), *Puhun niin totta kuin osaan: Poliittikka faktojen jälkeen*. Docendo, Jyväskylä, 2017.
- Korvela, Paul-Erik ja Vuorelma, Johanna, ”Rohkeus, totuus ja utopiat”. Teoksessa *Kaikenlaista rohkeutta*, toim. Ilari Hetemäki, Hannu Koskinen, Tuija Pulkkinen ja Esa Välierronen. Gaudeamus, Helsinki, 2019, 307–320.
- Lehtinen, Aki Petteri, *Journalismin objektiivisuus – pragmaattinen tietokäsitys ja relativismin haaste moniarvoisessa yhteiskunnassa*. Valtiotieteellisen tiedekunnan julkaisuja 15, E-thesis – dissertations, Helsingin yliopisto, 2016.
- Lyotard, Jean-Francois, *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Vastapaino, Tampere, 1985.
- Malmberg, Tarmo, ”Totuus totuuden jälkeisenä aikana – mediatutkimuksen tieteenfilosofiaa”. *Media ja Viestintä* 40 (2017), 54–75.
- Niiniluoto, Ilkka, ”Moderni ja postmoderni kulttuuri”. *Parnasso* 28 (1988), 267–273. Myös teoksessa *Järki, arvot ja välineet*, Otava, Helsinki, 1994, 319–337.
- Niiniluoto, Ilkka, *Informaatio, tieto ja yhteiskunta: Filosofinen käsiteanalyysi*. Valtion painatuskeskus, Helsinki, 1989.
- Niiniluoto, Ilkka, ”Valheet viestit”. Teoksessa *Järki, arvot ja välineet*. Otava, Helsinki, 1994, 156–171.
- Niiniluoto, Ilkka, *Critical Scientific Realism*. Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Niiniluoto, Ilkka, *Totuuden rakastaminen: Tieteenfilosofisia esseitä*. Otava, Helsinki, 2003.
- Niiniluoto, Ilkka, ”Against Relative Truth”. Teoksessa *The History and Philosophy of Polish Logic*, toim. Kevin Mulligan, Katarzyna Kijania-Placek ja Thomas Placek. Palgrave Macmillan, Houndmills, 2014, 141–159.
- Niiniluoto, Ilkka, ”Tieteen vapaus ja järjen kriisi”. Teoksessa *Kaikki vapaudesta*, toim. Kari Enqvist, Ilari Hetemäki ja Teija Tiilikainen. Gaudeamus, Helsinki, 2017, 31–32.
- Niiniluoto, Ilkka, ”Onko tietoa tulevaisuudesta?”. *Futura* 37 (2018), 6–11.
- Nordenstreng, Kaarle, ”Truth: More Valid than Ever”. *Journalism* 20:1 (2019), 52–55.
- Raevaara, Tiina (toim.), *Voiko se olla totta? Skeptisiä näkökulmia nykymenoon*. Ursula, Helsinki, 2017.
- Raivio, Kari, *Näytön paikka: Tutkimustiedon käyttö ja väärinkäyttö*. Gaudeamus, Helsinki, 2019.
- Spicer, André, *Paskanjauhantabises*. Eurooppalaisen Filosofian Seura, Tampere, 2018.
- Vihma, Antti, Hartikainen, Jarmo, Ikäheimo, Hannu-Pekka ja Seuri, Olli, *Totuuden jälkeen*. Teos, Helsinki, 2018.

Kirjoittaja on tieteen akateemikko ja teoreettisen filosofian emeritusprofessori Helsingin yliopistossa.

TIEDEVAALIT-KAMPANJA NOSTAA TIETEEN VAALITEEMAKSI

Riittävä rahoitus, otolliset työskentelyolosuhteet sekä tiede- ja sivistysmyönteinen ilmapiiri luovat kehittyvää yhteiskuntaa, jossa tiede ja tieteen tekijät voivat hyvin. Poliittiset päättäjät vaikuttavat teoillaan ja puheillaan juuri näihin tieteen tekemisen edellytyksiin, rahoitukseen, työskentely-ympäristöön ja yleisiin asenteisiin.

Siksi Tiedevaalit-kampanjan sanansaattajat puhuvat tieteen merkityksestä juuri kevään vaalien alla. Päättäjien rooli tieteen elinvoimaisuuden tukemisessa pitää olla osa vaaleihin linkittyvää yhteiskunnallista keskustelua.

Tiedevaalit-kampanjan tavoitteena on luoda yhteinen ääni sivistyksen puolesta. Kampanjassa ovat mukana myös Tieteentekijöiden liitto, Professoriliitto, Säätiöiden ja rahastojen neuvottelukunta, Sivistystyönantajat, Tieteellisten seurain valtuuskunta ja Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI. Organisaatiot haluavat rohkaista ihmisiä äänestämään kevään vaaleissa ehdokkaita, jotka puhuvat tieteen ja sivistyksen puolesta.

Millaisena sinä näkisit maailman ilman tiedettä? Liity mukaan keskusteluun hashtagilla #tiedevaalit ja #joseitiedettä!

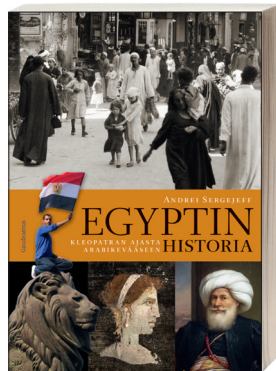
Tutkittua tietoa Gaudeamukselta

TERVETULOA
VERKKOKAUPPAAMME
GAUDEAMUS.PIKAKIRJAKAUPPA.FI

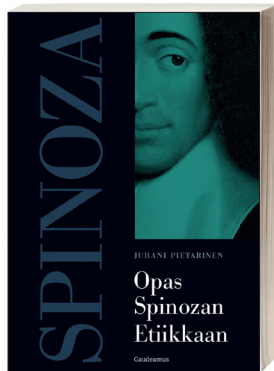

Ilona Pajari ym. (toim.)
Suomalaisen kuoleman historia

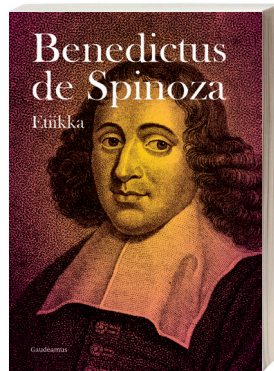
Rautakautisista kalmistoista ja keskiajan katolisista hautajaisrituaaleista matkataan nykyhetkeen, jossa kuolema on siirtynyt kodeista sairaaloihin.

Andrei Sergejeff
Egyptin historia
Kristitty, egyptinkielinen Bysantin provinssi muuttui islamilaiseksi arabimaaksi ja lopulta arabikevään näyttämöksi. Miten Egyptin muodonmuutos tapahtui?

Juhani Pietarinen
Opas Spinozan Etiikkaan
Suomessa ja kansainvälisestikin erityislaatuinen teos: Spinozan vaikeana pidetyn filosofian klassikkoteoksen *Etiikka* yksityiskohtainen ja perinpohjainen kommentaari.

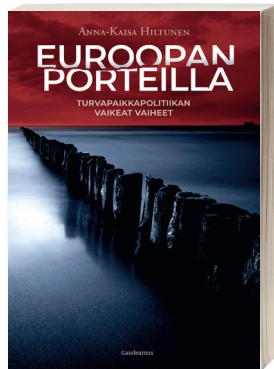
Benedictus de Spinoza
Etiikka
Etiikka käsittelee Jumalaa ja maailmaa, ihmisen intohimoja ja ymmärryksen rajoja ja mahdollisuuksia. Jos kaikki tapahtuu kausaalilakien mukaisesti, mitä sijaa jää etiikalle?

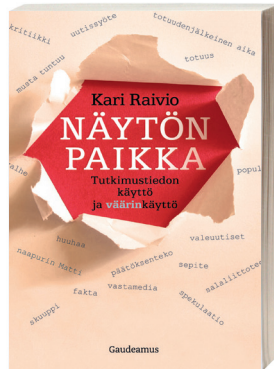
Dave Goulson
Kimalaisen kyydissä
Kimalaiset ovat paitsi kiehtovia, myös tärkeitä pölyttäviä hyönteisiä. Hyppää mukaan matkalle mystisen maakimalaisen jäljille, rakentamaan mesipistiäisten paratisia maatilalle ja tutustumaan kimalaisten elintapoihin, ominaisuuksiin ja evoluutioon.

Heikki Pesonen ym. (toim.)
Uskonto ja maailmanpolitiikka
Maailmanpolitiikkaa on mahdotonta ymmärtää huomioimatta uskontojen roolia. Ajankohtaisten poliittisten tapahtumien uskonnollisia ulottuvuuksia selvitetään Balkanilta Brasiliaan ja Saudi-Arabiasta Sudaniin.

Anna-Kaisa Hiltunen
Euroopan porteilla
Vuoden 2015 pakolaiskriisi aiheutti myrskyisän väittelyn Euroopan unionin turvapaikka-politiikasta. Teos kuljettaa turvapaikkapolitiikan taustoihin ja historiaan ja pohtii, millaisella politiikalla inhimillisten tragedioiden toistuminen voitaisiin estää.

Kari Raivio
Näytön paikka
Teos kuvaa asiantuntevasti tutkitun tiedon ja todisteiden käyttöä esimerkiksi yhteiskunnan päätöksenteossa, ilmastonmuutosta vastaan kamppailtaessa sekä lääketieteellisten hoitojen ja niiden vaikutusten arvioinnissa.